

Politinių TV debatų specifika: kaip menkinti kito įvaizdį ir didinti savo galią?

Eglė Žurauskaitė

Vilniaus universitetas
egle.zurauskaite@ff.vu.lt

Anotacija. Straipsnio tikslas – atskleisti, kaip vyksta įvaizdžio ir galios konstravimo procesas politiniuose televizijos debatuose ir ištirti adresatą menkinančius pasakymus orientacijos į įvaizdį ir propozicinio turinio aspektais. Tikslui pasiekti kokybiniu turinio analizės metodu nagrinėtos šešios politinių TV debatų laidos, transliuotos prieš 2016 m. rinkimus į Lietuvos Respublikos Seimą. Bendra laidų trukmė – 360 min. Nustatyta, kad politikai siekia įtvirtinti savo galią menkindami oponento įvaizdį. Šio proceso specifiškumui nuskaidyti gali būti taikoma *nulinės sumos lošimo* metafora. Ištyrus adresatą menkinančius pasakymus paaiškėjo, kad dažniausiai taikomos netiesioginės nemandagumo strategijos, o jų turinys susijęs su oponentų veiksmų kritika. Tai rodo, kad debatų dalyviai vienas kitam kenkia neigiamai kalbėdami apie vienas kito kompetencijų stoką ir vienas kito įvaizdį menkina taip, kad nepakenktų savo pačių įvaizdžiui. Šis tyrimas gali būti įdomus politinio diskurso tyrėjams, sociolingvistams.

Raktažodžiai: *lingvistinė pragmatika; galia; nemandagumas; įvaizdis; politiniai debatai*

Political TV debates: how to get more power and damage the opponent's face?

Summary. The paper aims to reveal the process of face and power construction in the context of political TV debates in Lithuania and to analyse face threatening acts (FTAs) in terms of propositional content and orientation to the addressee's face. This study adopts the qualitative content analysis approach to analyse 360 minutes of political debates broadcasted before the 2016 Lithuanian parliamentary elections. The current paper presents the concept of impoliteness, which is later applied in the empirical analysis to address two main objectives: (a) to analyse the process of face and power construction in political TV debates and (b) to study FTAs in terms of propositional content and orientation to the addressee's face. The results of the study have revealed that politicians seek to get more power by producing FTAs towards their opponents; a zero-sum game metaphor can be used to describe this process. Also, the analysis of FTAs has demonstrated that politicians tend to apply both negative and positive impoliteness strategies. The analysis of FTAs in terms of propositional content has shown that politicians are mostly described as the ones who are lying, hiding the truth, and have performed wrong and ineffective actions in the past. This suggests that participants in Lithuanian political TV debates seek to damage their rival's face in a way which does not harm their own face by applying indirect – positive and negative – impoliteness strategies and by negatively describing their opponents' professionalism and general competencies.

Keywords: *linguistic pragmatics; power; impoliteness; face; political debates*

1. Įvadas

Nemandagumas yra tam tikras žmonių elgesys bendraujant, kuris paprastai vertinamas neigiamai ir gali daryti įtaką tarpasmeniniams ryšiams ateityje. Taip pat nemandagumas yra susijęs su kultūra ir kiekvienas žmogus, būdamas tam tikros kultūros ir visuomenės dalis, pastebi, kada elgiamasi nemandagiai. Taigi galima spėti, kad kuo daugiau tiriamos nemandagaus elgesio apraiškos, tuo daugiau galima sužinoti apie tam tikros visuomenės kultūrą, praktikas, vertybes. Tai pagrindžia ir įvairūs tyrimai: vieni mokslininkai lygina įvairias nemandagaus elgesio apraiškas tame pačiame kontekste, bet skirtingose kultūrose (Ilie 2004; Allwood, Chindamo, Ahlsen 2012), kiti siekia išsiaiškinti, kaip nemandagumas reiškiasi įvairiuose kontekstuose apskritai: mokyklos (Dobs, Blitvich 2013), politinių debatų (Garcia 2014), televizijos serialuose (Pilliere 2013; Mandon-Hunter 2013), literatūros kūriniuose (Fromont 2013; Majola-Leblona 2013). Vadinasi, nemandagaus elgesio apraiškų konkrečiame kontekste analizė gali padėti geriau suprasti nemandagumo raiškos skirtumus ir ypatumus įvairiose kultūrose, kontekstuose, taip pat atskleisti žmonių požiūrį į vertybes. Dėl šių priežasčių tirti nemandagumą yra aktualu.

Pasaulio mokslininkai įvairiais aspektais aptaria nemandagumą. Pavyzdžiui, vieni mokslininkai (Culpeper 1996; Garcia 2016) nemandagumo teorinius rėmus konstruoja remdamiesi mandagumo teorija, kuriai pagrindus padėjo Penelopė Brown ir Stephenas Levinsonas dar XX amžiaus pabaigoje (Brown, Levinson 1987). Toks nemandagumo teorijos, kaip priešpriešos mandagumo teorijai, konstravimas pasižymi tuo, kad pirmiausia kuriami teoriniai nemandagaus elgesio rėmai ir pateikiami pavieniai nemandagaus elgesio pavyzdžiai, iliustruojantys kurį nors teorijos aspektą. Kiti mokslininkai (pvz., Haugh 2013, 2015; Dobs, Blitvich 2013; Spencer-Oatey 2008) analizuoja, kaip nemandagus elgesys atsiskleidžia konkrečiame kontekste (pvz., mokykloje, teismo posėdyje, televizijos laidose) ir aprašo nemandagaus elgesio specifiką jame. Tokiems, pirmiausia empirika grįstiems tyrimams, būdinga tai, kad žiūrima, kaip konkretus elgesys yra vertinamas pačių diskurso dalyvių. Taip pat gausiai analizuojamas nemandagumas kaip priemonė neigiamai paveikti oponento tapatybę (Bortoluzzi, Semino 2016; Ardila 2019).

Šiame straipsnyje aprašomo tyrimo **tikslas** – atskleisti, kaip vyksta įvaizdžio ir galios konstravimo procesas politiniuose TV debatuose Lietuvoje ir išanalizuoti įvaizdžiui grėsmingus šnekos aktus orientacijos į adresato įvaizdį bei propozicinio turinio aspektais. Kadangi nemandagus elgesys yra susijęs su vertinamuoju aspektu (Ilie 2004; Locher, Watts 2008), nemandagumo politiniuose debatuose tyrimo rezultatai atskleisti, kokie dalykai dažniausiai suprantami kaip nederantys kompetentingam politikui.

Pasaulio ir Lietuvos mokslininkai politinį diskursą tiria įvairiais aspektais: analizuoja jo struktūrą ir ypatybes (pvz., Martilla 2013), aptaria dalyvių galios specifiką (pvz., Locher, Watts 2008), tiria politikų kalbėsenos ypatumus (pvz., Gabrėnaitė 2017). Nemandagamui elgesiui analizuoti tyrėjai pasitelkia įvairias priemones. Pavyzdžiui, lingvistinė pragmatika pasitelkiama nemandagumui kaip įžeidžiamam, netinkamam adresantui elgesiui konkrečiame kontekste aptarti (pvz., Culpeper 1996; Garcia 2016). Diskursyvinę priegią taikantys tyrėjai (pvz., Haugh 2013, 2015; Dobs, Blitvich 2013) analizuoja ne tiek adresanto sukurtus pasakymus, bet labiau aptaria socialines sąveikas konkrečiuose kontekstuose, konkrečiose kultūrose. Kitaip tariant, diskursyvinę priegią taikantys mokslininkai žiūri, kaip nemandagumas atsiskleidžia diskurso dalyvių elgesyje ir daugiau dėmesio skiria ne adresantui, o adresatui. Taip pat esama tyrėjų, kurie nemandagumą analizuoja pasitelkę tiek lingvistinės pragmatikos, tiek diskurso srities tyrimų elementų (pvz., Garcia-Pastor 2008). Nemandagumo tyrimų Lietuvoje kol kas nėra gausu. Tačiau lietuvių tyrėjų jau yra aptartas nemandagus kalbinis elgesys kai kuriuose diskursuose, pavyzdžiui, nusikaltimų (Jakimovienė 2017), internetiniuose komentaruose (K. Navikaitė et al. 2011), viename televizijos seriale (L. Kulikauskaitė et al. 2012). Tačiau iki šiol nėra tirta, kaip nemandagumas reiškiasi realiai, gyvai komunikuojant.

2. Teoriniai tyrimo pagrindai

2.1. Nemandagumo samprata

Būdvardis *mandagus*, -i Lietuvių kalbos žodyne aiškinamas taip: „kuri gražaus elgesio, gražių manierų“. Kitaip tariant, mandagiu laikomas tas žmogus, kuris elgiasi gražiai, deramai. Pagal tokį apibrėžimą nemandagiu būtų laikomas tas, kuris elgiasi negražiai, nederamai, o nemandagumas – negražus ir netinkamas elgesys. Tačiau kas vertina, ar elgesys tinkamas, ar netinkamas? Kaip elgesio vertinimas atsiskleidžia? Ir apskritai, kas yra „gražus elgesys“ skirtinguose kontekstuose? Į paskutinį klausimą kiekvienas galėtų atsakyti remdamasis savo patirčių visuma arba tuo, ką Jonathanas Culpeperis vadina „asmeninėmis normomis“ (angl. *personal norms*), siedamas jas su visomis žmogaus sukauptomis socialinėmis patirtimis¹ (Culpeper 2008: 30). Tačiau kiekvieno asmeninės patirtys ir su jomis susiję vertinimai dėl nemandagaus elgesio gali skirtis. Tad kaip tyrėjams objektyviai ir aiškiai apibrėžti nemandagų elgesį taip, kad jis atspindėtų realius žmonių vertinimus, kurie yra ne tik nevienodi, bet ir nuolat kinta?

Atsakymams į anksčiau užduotus klausimus rasti, t. y. nustatyti, kas vertina, ar elgesys (ne)tinkamas, ir kaip toks elgesys bei jo vertinimas atsiskleidžia konkrečiame kontekste, Richardas Wattsas siūlo dvejopą mandagumo sampratą (Watts 2005 [1992]):

- pirmos eilės mandagumas (angl. *first-order politeness*, arba *politeness1*). Ši prieiga yra susijusi su pačių diskurso dalyvių vertinimu;
- antros eilės mandagumas (angl. *second-order politeness*, arba *politeness2*). Ši prieiga yra susijusi su tyrėjų vertinimu, kada yra elgiamasi mandagiai. Aptariamai prieigai priklausantys tyrėjai mandagumo sampratą grindžia realia kalbos vartosena (Watts 2005, 3).

Tokia, dvejopa mandagumo samprata, kuria vėliau remiasi ir nemandagumo tyrėjai (pvz., Haugh 2013; Culpeper 2008; Watts 2003), suteikė tyrimams daugiau apibrėžtumo. Svarbu paminėti tai, kad nė viena prieiga nėra nei geresnė, nei blogesnė, o paprasčiausiai siūlo skirtingus būdus (ne)mandagiam elgesiui tirti.

Šiame straipsnyje aprašomame tyrime pasitelkta antros eilės nemandagumo (arba nemandagumo2) prieiga ir laikomasi tokios nemandagumo sampratos, kurią pasiūlė Culpeperis (2005), t. y. nemandagumas suprantamas kaip adresanto siekis menkinti adresato įvaizdį tyčia arba kai adresatas adresanto sukurtą tekstą supranta kaip jį, adresatą, menkinantį. Plačiau įvaizdžio samprata ir įvaizdžio menkinimo strategijos aptariamoms 2.2 poskyryje.

2.2. Įvaizdžiui grėsmingi šnekos aktai

Aptariant nemandagumą yra svarbios *įvaizdžio* ir *įvaizdžiui grėsmingo šnekos akto* sąvokos. Įvaizdis suprantamas kaip socialinė vertė, kurią individas sau prisiskiria (Goffman 1982: 5). Be to, žmonių įvaizdžiai susiję tarpusavio pažeidžiamumo ryšiais: interakcijos metu jį galima prarasti, išlaikyti arba sustiprinti (Brown, Levinson 1987: 61). Kitaip tariant, asmens įvaizdis yra visiškai priklausomas nuo kitų žmonių. Politikų įvaizdis susijęs su noru būti matomiems kaip kompetentingais, savo darbą išmančiais politikais. Tokį savo kuriamą įvaizdį, tikėtina, politikai siekia išlaikyti ir vykstant debatams.

Panašiai, t. y. kaip nuolat kintanti, suprantama ir galios sąvoka: galia nemandagumo tyrėjų suprantama kaip santykinis ir dinamiškas reiškinys (Locher, Watts 2008; Garcia-Pastor 2008). Galios sąvoka apima du aspektus: diskurso dalyvių įtikinimo galią (angl. *persuasive power*), t. y. per debatus demonstruo-

¹ Asmeninės normos – plačiausia žmogaus socialinių patirčių grupė, apimanti kultūrinės, situacinės ir ko-tekstinės normos (plačiau: Culpeper 2008, 30, 39–40).

jamą siekį įtikinti žiūrovus ir taip įgyti galios prieš oponentą, ir oficialią galią (angl. *official power*) – pastaroji suprantama kaip esanti akivaizdi ir institucinė (Garcia-Pastor 2008: 105). Politinių debatų atveju institucinė, oficialioji galia debatuose dalyvaujančių politikų yra vienoda (priešingai negu, pavyzdžiui, teismų arba humoristinių TV laidų atvejais), todėl politikai tarpusavyje varžosi dėl įtikinimo galios menkindami vienas kito įvaizdį. Tos diskurso atkarpos, kuriose debatų dalyviai konstruoja savo įvaizdžius ir demonstruoja siekį būti pranašesniems už varžovus, vadinamos diskursyvine kova (angl. *discursive struggle*) (ten pat). Kitaip tariant, politinių debatų dalyvių siekis pranokti oponentą yra suprantamas kaip tam tikras varžymasis siekiant sustiprinti savo galią ir įvaizdį.

Svarbu paminėti, kad Brown ir Levinsono mandagumo teorija buvo orientuota į rūpinimąsi adresato įvaizdžiu: jį tyrėjai išskyrė į pozityvųjį, t. y. tokį, kuris susijęs su asmens noru priklausyti grupei, ir negatyvųjį, t. y. tokį, kuris susijęs su asmens noru būti savarankiškam (Brown, Levinson 1987: 215). Jų įvaizdžio saugojimo teorija rėmėsi Ervingo Goffmano įvaizdžio sąvoka ir Paulo Grice'o bendradarbiavimo principu².

Tačiau esama tam tikrų pasakymų, kuriais ne saugomas, o menkinamas adresato įvaizdis (pvz., prašymai, liepimai). Tokie pasakymai pavadinti įvaizdžiui grėsmingais šnekos aktais (Brown, Levinson 1987: 65). Pasak Brown ir Levinsono, įvaizdžiui grėsmingi šnekos aktai, jei jų negalima išvengti, turėtų būti atliekami kiek įmanoma švelniau. Taigi, pagrindinė įvaizdžio saugojimo teorijos prielaida yra ta, kad visi diskurso dalyviai yra sąmoningi asmenys, siekia išsaugoti savo įvaizdžius, ir dėl šios priežasties nori bendradarbiauti, t. y. saugoti kitų įvaizdžius tam, kad išsaugotų savo.

Visgi ne visada diskurso dalyviai yra linkę bendradarbiauti ir esama situacijų, kai žmonės siekia pakenkti vienas kito įvaizdžiui. Adresato įvaizdžio menkinimo būdus Culpeperis, remdamasis Brown ir Levinsono išskirtomis mandagumo strategijomis, suskirstė į nemandagumo strategijas (Culpeper 2016: 424) – jomis ir remiamasi šiame straipsnyje. Nemandagumo strategijos yra orientuotos ne į adresato įvaizdžio saugojimą, o į jo menkinimą:

- 1) tiesiogiai reiškiamas nemandagumas (angl. *bald on-record impoliteness*)³;
- 2) įvaizdžiui grėsmingas šnekos aktas atliekamas labai tiesiogiai, be užuolankų;
- 3) pozityvusis nemandagumas (angl. *positive impoliteness*). Jam reikšti vartojamos strategijos, kurių paskirtis – pakenkti pozityviajam adresato įvaizdžiui. Pavyzdžiui, adresatas nepriimamas į grupę, juo nesidomima, vartojami netinkami tapatybės žymekliai, jis ignoruojamas ir pan.;
- 4) negatyvusis nemandagumas (angl. *negative impoliteness*). Negatyviojo nemandagumo paskirtis – pakenkti negatyviajam adresato įvaizdžiui. Pavyzdžiui, šis gąsdinamas, išjuokiamas, menkinamas, siejamas su koku nors neigiamu, įsiveržiamas į jo erdvę (tiesiogine ar perkeltine prasme) ir pan.;
- 5) užuolankomis reiškiamas nemandagumas (angl. *off-record impoliteness*)⁴. Tai tokia nemandagumo raiška, kai įvaizdžiui grėsmingas šnekos aktas turi daugiau nei vieną implikatūrą⁵, tačiau

² Bendradarbiavimo principu vadinamas sąmoningas diskurso dalyvių siekis išlaikyti vienas kito įvaizdį (Brown, Levinson, 1987: 5, 61).

³ Tyrėjas pripažįsta, kad nėra lengva pamatuoti nemandagumo tiesiogiškumą (Culpeper 2010). Tiesiogiškumui nustatyti Culpeperis sukūrė „nemandagumo formulę“, kurią išvedė tyrinėdamas britų nemandagių pasakymų statistinį dažnumą konkrečiuose kontekstuose (daugiau: Culpeper 2009; Culpeper, Hardaker 2017). Kiek žinoma šio straipsnio autorei, tokių darbų Lietuvoje dar nėra. Dėl šios priežasties tiesioginio nemandagumo strategijos taikymu bus laikomas pirmiausia derogatyvų vartojimas, nes derogatyvų paskirtis – menkinti, itin neigiamai kalbėti apie ką nors.

⁴ Ši strategija pirmiausia buvo pavadinta „sarkazmu, arba traukimu per dantį“ (angl. *sarcasm or mock politeness*). Vėliau ji pervardinta kaip ir visos kitos – priešingai Brown ir Levinsono išskirtoms mandagumo strategijoms, o sarkazmas ir draugiškas traukimas per dantį perkategorizuotas į nemandagumo pastrateges (plačiau: Culpeper 1996, 2005; Culpeper, Hardaker 2017).

⁵ Implikatūra – tam tikra išvada (arba išvados), kurią (arba kurias) kalbantysis tikisi, kad padarys adresatas (plačiau žr. Grice 1975: 41–58).

viena jų aiškiai persveria kitas. Pavyzdžiui, pasakymu *Jums patarčiau paskaityti Konstituciją* adresantas gali implikuoti kelis dalykus adresatui: kad pastarasis nėra skaitęs Konstitucijos ir kad nėra kompetentingas šalies įstatymų žinovas. Toks pasakymas, adresanto ištartas per viešus politinius TV debatus oponentui, pirmiausiai implikuotų, kad oponentas nėra kompetentingas politikas. Kadangi toks oponentą menkinantis pasakymo turinys išsakytas patarimo forma, laikoma, kad tai yra užuolankomis reiškiamas nemandagumas.

- 6) sulaikytasis mandagumas (angl. *withhold politeness*). Tai mandagumo nebuvimas ar stoka tose situacijose, kai jo yra tikimasi: pavyzdžiui, kai nepadėkojama už gautą dovaną (Culpeper, Hardaker 2017: 208–209).

Kiekviena nemandagumo strategija turi daugybę pastrategių, t. y. būdų, kaip strategija gali būti konkrečiai įgyvendinta. Pavyzdžiui, viena iš pozityviojo nemandagumo pastrategių gali būti adresato ignoravimas, adresato nepritarimo siekimas. Negatyviojo nemandagumo pastrategės gali būti, pavyzdžiui, adresato išjuokimas, įsibrovimas į kito erdvę.

Identifikuojant nemandagius šnekos aktus buvo žiūrima į pasakymų propoziciją, t. y. į konkretaus pasakymo semantinę struktūrą. Pavyzdžiui, pasakymų *Jūs neskaitėte Konstitucijos*, *Siūlyčiau Jums perskaityti Konstituciją* ir *Ar Jūs kada nors skaitėte Konstituciją?* propozicinis turinys yra tas pats – adresatas neskaitė Konstitucijos. Tačiau tas pats propozicinis turinys išreikštas trimis skirtingais būdais: konstatyviuoju teiginiu, kaip pasiūlymas ir kaip klausimas. Be to, vienoda orientacija į adresato įvaizdį taip pat gali būti reiškiamas skirtingai. Pavyzdžiui, politikams viešumoje adresuojami pasakymai *Baikit meluoti!* ir *Prašyčiau baigti meluoti* yra orientuoti į adresatų negatyvųjį įvaizdį, nors jų raiška yra skirtinga.

Taigi, šio tyrimo atveju įvaizdžiui grėsmingi šnekos aktai grupuojami į nemandagaus elgesio strategijas pagal tai, kaip yra siekiama sumenkinti adresato įvaizdį: tiesiogiai, netiesiogiai, bet vis tiek kenkiant pozityviajam arba negatyviajam adresato įvaizdžiui, užuolankomis ar sulaikytuoju nemandagumu.

2.3. Tiriamo konteksto specifika

Adresatams vertinant pasakymus kaip mandagius arba nemandagius ypač svarbų vaidmenį atlieka kontekstas. Pavyzdžiui, išgirdęs siūlymą *Siūlyčiau perskaityti Konstituciją* adresatas gali reaguoti kaip į geranorišką patarimą, jei tai buvo ištarta draugo draugui, pavyzdžiui, prieš teisės egzaminą. Tačiau jei toks pasakymas ištartas politiko politikui per TV debatus, į jį adresatas gali reaguoti kaip į adresanto siekį įžeisti. Kaip pažymi Maria Garcia-Pastor, būtent politiniams TV debatams būdinga tai, kad jų dalyviai nuolat varžosi ir menkina vienas kito įvaizdį (Garcia-Pastor 2008: 104). Tokiame prieštaringos prigimties kontekste oponento įvaizdžio menkinimas nėra kaip nors neutralizuojamas – gali adresatą įžeisti, netgi sukelti konfliktinę situaciją (Culpeper 2008: 24). Kitaip tariant, įvaizdžiui grėsmingi šnekos aktai politiniuose TV debatuose gali įžeisti oponentus ir tapti paskata konfliktams, todėl yra laikomi nemandagiu elgesiu.

Taip pat Fernandezas Garcia, tyręs nemandagumo apraiškas Ispanijos politiniuose debatuose, teigia, jog debatų dalyvių tikslas yra ne siekti sutarimo, o siekis pranokti varžovą, pasirodyti geriau žiūrovų akyse (Garcia 2014: 66). Panašiai teigia ir Garcia-Pastor, politiniams debatams pritaikiusi „nulinės sumos lošimo“ (angl. *zero-sum game*) metaforą (Garcia-Pastor 2008: 104)⁶. Tokia metafora minėta tyrėja iliustruoja santykį tarp įtikinimo galios, būdingos politiniams debatams, ir siekio sumenkinti adresatą: adresantas siekia įtvirtinti savo galią oponento įvaizdžio sąskaita – kuo labiau adresantui pa-

⁶ Nulinės sumos lošimas (angl. *zero-sum game*) – žaidimų teorijoje pradėta vartoti sąvoka, kurią įvedė Johnas von Neumannas XX a. pr. Sąvoka apibūdina tokį lošimą, kuriame dalyvauja du lošėjai su vienodai priešingais išlošiais. T. y. laimėtojas laimi tik tai, ką pralaimėtojas pralošia (Venslauskaitė 2000).

vyksta įtvirtinti savo galią, tuo labiau nukenčia oponento įvaizdis. Siekdamas sumenkinti kito įvaizdį ir įtvirtinti savo galią, adresantas įvairiais būdais kritikuoja, nesutinka, priešinasi oponento idėjoms, pasiūlymams, sprendimams.

Turint galvoje politinių televizijos debatų konteksto specifiką, t. y. tai, kad šio diskurso dalyviai siekia, viena vertus, sumenkinti savo oponentus, kita vertus, pademonstruoti savo kaip politikų profesionalumą, tikėtina, kad tiesiogiai reiškiamo nemandagumo (pavyzdžiui, keiksmažodžių, tabu žodžių) būti neturėtų. Taip pat nesitikima, jog debatų dalyviai vienas kitą nuoširdžiai girtų, kad į visa tai reikėtų mandagiai atsakyti. Dėl to manoma, kad tiriamame diskurse turėtų vyrauti strategijos, priskirtinos pozityviajam nemandagumui, negatyviajam nemandagumui ir užuolankomis reiškiamam nemandagumui.

Paminėtina ir tai, kad aptariant įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų propozicinį turinį (šio straipsnio 3.3 poskyris) yra truputį užsimenama apie kalbinę jų raišką, tačiau šio straipsnio autorė siekia tik iliustruoti to paties propozicinio turinio raiškos įvairovę tiriamame kontekste, o ne pateikti išsamią raiškos analizę. Identifikavus įvaizdžiui grėsmingus šnekos aktus, šie aptariami pagal propozicinį turinį ir grupuojami pagal nemandagumo strategijas siekiant išsiaiškinti, kokios nemandagaus elgesio strategijos būdingos politiniams TV debatams ir ką tai rodo. Kitaip tariant, šiame straipsnyje aprašomame tyrime išsamiai analizuojamas ir lyginamas su ankstesniais tyrimais kitose kultūrose ne įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų politiniuose TV debatuose raiškos būdas, o tiriamų pasakymų turinys ir orientacija į adresatų įvaizdį.

2.4. Tyrimo medžiaga

Siekiant įgyvendinti šiame straipsnyje aprašomo tyrimo tikslą – ištirti įvaizdžiui grėsmingus šnekos aktus – analizuotos šešios debatų, vykusių prieš rinkimus į Lietuvos Respublikos Seimą 2016 metais, laidos. Identifikavus nemandagaus kalbinio elgesio apraiškas debatų laidose, buvo žiūrima, kokia nemandagumo strategija yra taikoma ir ką tai rodo.

Visos analizuotos debatų laidos buvo tiesiogiai rodytos 2016-ųjų rugsėjį nacionalinio transliuotojo LRT. Taip pat visos analizuotos debatų laidos yra LRT mediatekos archyve⁷. Tam, kad būtų galima lengviau identifikuoti įvaizdžiui grėsmingus šnekos aktus, visos 6 laidos buvo transkribuotos. Vienos laidos trukmė – 60 minučių, tad tirta 360 minučių politinių TV debatų. Iš viso tirtose laidose dalyvavo 19 politikų: 17 vyrų ir 2 moterys. Maždaug pusė visų dalyvavusiųjų, t. y. 9 politikai, pasisakė tiek ekonomikos, tiek demografijos temomis. Kiekvienoje laidoje debatų vedėjas užduodavo po 4 arba 5 klausimus (priklausomai nuo dalyvių skaičiaus), susijusius su jos tema. Prieš pat laidos filmavimą burtų keliu buvo parenkama, kuris dalyvis pirmas pradės atsakinėti į vedėjo užduotą klausimą. Vedėjui pateikus klausimą, kiekvienam dalyviui buvo skirta po 2 minutes atsakyti, o visiems dalyviams pasisakius vienu klausimu debatuojantieji galėdavo reaguoti į kurį nors pasisakymą. Taip buvo sudaryta galimybė visų partijų ar koalicijų atstovams, dalyvavusiems rinkimų kampanijoje, pasisakyti tomis pačiomis temomis. Tačiau politikų reakcija į vienas kito pasisakymus buvo galima tik davus ženklą vedėjui, kad norima reaguoti, ir vedėjas turėdavo suteikti žodį. Taigi debatų dalyviai turėjo laikytis griežtų debatų taisyklių.

⁷ Prieiga internetu <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/103531/2016-m-lr-seimo-rinkimu-debatai>, <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/103572/2016-m-lr-seimo-rinkimu-debatai>, <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/103612/2016-m-lr-seimo-rinkimu-debatai>, <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/103762/2016-m-lr-seimo-rinkimu-debatai>, <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/103796/2016-m-lr-seimo-rinkimu-debatai>, <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/103821/2016-m-lr-seimo-rinkimu-debatai>.

Pateikiant pavyzdžius jie bus šifruojami taip: didžioji raidė reiškia aptartą temą (E – ekonomikos ir D – demografijos), o pirmas skaičius prie jos – laidą konkrečia tema. Antrasis skaičius rodo numerį, kelintas pagal eilės seką yra įvaizdžiui grėsmingas šnekos aktas konkrečioje laidoje. Pavyzdžiui, E2.8 reikštų, kad pateiktas pavyzdys rastas antroje ekonomiką aptariančioje debatų laidoje ir tai buvo 8 pasakymas toje laidoje, kuris buvo nustatytas kaip grėsmingas įvaizdžiui.

3. Tyrimo rezultatai

3.1. Politikų įvaizdžio ir galios kaita

Vykstant debatams politikai siekė sumenkinti oponentų įvaizdžius ir įtvirtinti savo galią. Kitaip tariant, debatų dalyviai įtvirtindavo savo galią tiek, kiek oponentai jos prarasdavo varžovams menkinant jų įvaizdį. Tokia konkrečiame diskurse vykstanti įvaizdžio ir galios įtvirtinimo kova, vadinamoji diskursyvinė kova, apie kurią rašyta šio straipsnio 2.2 poskyryje, matoma iš ilgesnių diskurso atkarpų:

1 pavyzdys

BALSYS: Apie renovaciją, aam, aš esu pateikęs įstatymo pataisą Seime, kuri labai sunkiai sklinasi kelią dėl didžiulio pasipriešinimo, kuris matomas iš Aplinkos apsaugos ministerijos, kuriai vadovauja gerbiami tvarkiečiai [rankos mostu parodo į partijos „Tvarka ir teisingumas“ atstovus debatuose]. Jūsų siūlymas ir mano siūlymas yra renovaciją daryti etapais, kad žmonės galėtų patys pasirinkti, eem, padarė vieną renovacijos etapą, pasiekė tam tikrą energetikos klasę, ir gauna kompensaciją. Dabar yra mokama už atliktus darbus, o ne už pasiektą energetinę klasę. Tai yra labai ydinga, tai skatina korupciją, žmonės nesiryžta tokiem dideliem projektam, kai ten maždaug beveik milijono vertės eurų projektas, du metai trukmė, tai yra niekur neveda. Tūkstantis namų per metus, ką sako tvarkiečiai, yra visiškai juokas. Lietuvoje yra 40 000 daugiabučių, kuriems reikia renovacijos. Tai tokiais tempais, ir čia jūsų maksimumas, kuris užstrigo [rankos mostu rodydamas į „Tvarkos ir teisingumo“ atstovus], tokiais tempais darant renovaciją per keturiasdešimt metų mes ir tai nepadarysim. Nebebus kam gyvent tuose namuose, ir tie namai nebestovės. Reikia... <...> (E1.9).

ŽEMAITAITIS: Linai, gerbiamasis, tikrai šiandienai visiškai ne taip, kaip pasakei. (E1.10) yra pagal efektyvumą, pagal energetikos sunaudojimą ir jeigu energijos sunaudoja tai yra finansuojama. Antras dalykas, šiandien yra įstatymo projektas pateiktas tiek vieš/vieš/viešojo sektoriaus pastatams, tiek ir privatiems, tiek ar jie sunaudoja mažiau šilumos, ir patiria mažiau mokėjimų, tai valstybė didesnę dalį kompensuoja [rankos gestais rodydamas Balsiui]. Kitas dalykas dėl sąlygų, dėl renovacijos, aš siūlau su Europos komisija susitarti, jeigu tau leis visus 40 000 išrenovuot, tai tu būtumei šaunuolis. (E1.11). Taip pat kažkodėl jūs nešnekat nei vienas apie privačius namus. Tai ką, privatūs namai kažkokie tai yra šiandien dienai atsilikę nuo kažkokios... (E1.12).

BALSYS: Šnekam [linksėdamas, atsisukęs į Žemaitaitį].

1 pavyzdyje pateiktoje diskurso atkarpoje buvo identifikuoti keturi įvaizdžiui grėsmingi šnekos aktai: E1.9, E1.10, E1.11 ir E1.12. Jie tekste yra pabraukti. Aptariamų pasakymų propozicinis turinys yra toks:

E1.9 – netinkamai atliekami darbai.

E1.10 – su renovacija susijusių dalykų neišmanymas.

E1.11 – su tarptautine politika susijusių dalykų neišmanymas.

E1.12. – tam tikrų temų vengimas.

Adresantas E1.9 viešai ir atvirai (tai matyti ir iš kūno kalbos – rankos mosto oponentų link) kritikuoja oponentą dėl netinkamai atliktų darbų: lėto namų renovacijos tempo. Šis pasakymas taip pat truputį pajuokia adresatą dėl lėtumo – adresantas teigia, kad kol oponentai baigs savo pradėtą darbą, nebebus, kas matytų jų darbo rezultatus. Galima sakyti, kad adresantas kritikuoja adresato veiksmus pasijuokdamas iš jų. Tiek pajuoka, tiek pati kritika dėl netinkamai atliekamų adresato veiksmų susiję su adresanto noru pakenkti adresato siekiui laisvai veikti ir yra negatyvaus nemandagumo pastrategės. Taigi E1.9 adresantas sumenkino adresato įvaizdį ir sustiprino savo galią. Tačiau tuoj pat adresatas, siekdamas atgauti savo galią, sumenkina politinio varžovo įvaizdį pasakymu E1.10, teigdamas, kad šis nieko neišmano apie renovacijos procesą. Toks teiginys vaizduoja adresatą kaip nekompetentingą. Be to, E1.10 adresantas atskleidžia ir nepritarimą, priešišumą adresato nuomonei, o tai susiję su adresato siekiu būti pripažintu socialinės grupės nariu (šiuo atveju grupės asmenų, dalyvaujančių valstybės valdymo procese), todėl E1.10 priskirtinas pozityviojo nemandagumo strategijai. Taigi E1.10 adresantas siekia išsaugoti savo įvaizdį ir galią, kurias prieš tai pasisakęs E1.9 siekė sumenkinti. T. y. E1.9 adresantas truputį pašaipiai sumenkino adresato atliekamus veiksmus – netinkamai atliekamą renovaciją, o E1.10 saugojo savo autoritetą teigdamas, kad oponentas neišmano su renovacija susijusių taisyklių. Be to, E1.10 autorius kalba toliau ir sako, kad politinis varžovas pats nežino su tarptautine politika susijusių dalykų (E1.11). Pasakymo E1.11 propozicinis turinys pateikiamas kaip ironiškas, pašaipus pasiūlymas adresatui susitarti su Europos Komisija dėl butų renovavimo, ir adresatas nenuoširdžiai tarsi būtų pagiriamas, jei jam pavyktų susitarti. Dėl to, kad pasakymas ironiškas, jis laikomas užuolankomis reiškiamo nemandagumo pastrategė. E1.10 ir E1.11 autorius toliau siekia įtvirtinti savo galią ir numenkinti adresatą teigdamas, jog adresatas vengia privačių namų renovacijos temos (E1.12), taip tarsi implikuodamas, kad adresatui ta tema galbūt nepatogi arba jis siekia ką nors nuslėpti. Teiginys, kad politiniai varžovai kažko tyčia nepasako, susijęs su adresanto siekiu paminti adresato norą būti pripažintu, patikimu tam tikros grupės nariu, todėl priskirtinas pozityviojo nemandagumo strategijai. Į pasakymą E1.12 adresatas reaguoja išsaugodamas savo įvaizdį – teigdamas, jog nevengia tos temos – ir nesukurdamas dar vieno oponento įvaizdį menkinančio pasakymo aptariamoje diskurso atkarpoje.

Taigi atlikta analizė patvirtino debatų savybę, kurią Garcia-Pastor pavadino „nulinės sumos lošimu“ ir kuris buvo pristatytas šio straipsnio 2.3 poskyryje. Pasakymai E1.9–12 yra oponento įvaizdį menkinantys pasakymai, kurių propoziciniai turiniai skirtingi ir kurie priskiriami skirtingoms nemandagumo strategijoms. Nors E1.9–12 identifikuoti kaip atskiri politinių oponentų įvaizdį menkinantys šnekos aktai dėl to, kad skiriasi jų propozicinis turinys, pirmas pavyzdys iliustruoja, kaip politikai siekia didinti savo galią oponento įvaizdžio sąskaita – jį menkindami. Tokia diskursyvinė kova, kuri buvo apibūdinta nulinės sumos lošimo metafora, vyksta per visus debatus, ir pats šios kovos buvimo faktas yra išskirtinis politinių TV debatų konteksto bruožas, būdingas ne tik Lietuvos, bet ir kitų šalių politinių TV debatų kultūroms, pavyzdžiui, JAV (Garcia-Pastor 2008), Ispanijos (Garcia 2014).

3.2. Nemandagumo strategijų taikymas

Išanalizavus debatų kalbos išrašus rastas 91 oponento įvaizdį menkinantis pasakymas. Pagal įvaizdžiui grėsmingo šnekos akto orientaciją į adresato įvaizdį, oponentus menkinantys pasakymai suskirstyti pagal nemandagumo strategijas. Daugiausia – 47 pasakymai (52 % visų įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų) buvo sukurti taikant negatyviojo nemandagumo strategiją. Truputį rečiau taikyta pozityviojo nemandagumo strategija – taikant ją pateikti 32 (35 % visų įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų) pasakymai. Daug rečiau – 11 kartų (12 % visų įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų) taikyta užuolankomis reiškiamo nemandagumo strategija. Mažiausia – vieną kartą pritaikyta tiesioginio nemandagumo strategija, ir nė karto nepasitelktas sulaikytasis nemandagumas. Nemandagumo strategijų pasiskirstymas tirtose debatų laidose pavaizduotas 1 paveiksle.

1 paveikslas. Nemandagumo strategijų pasiskirstymas politiniuose TV debatuose

Negatyviojo nemandagumo strategija susijusi su adresanto siekiu sumenkinti adresato negatyvųjį įvaizdį, t. y. ji nukreipta į adresato norą būti savarankiškam ir laisvai veikti. Minėtos nemandagumo strategijos iliustruojamos 2–4 pavyzdžiais:

2 pavyzdys

Bet tai yra ne investicija, o lėšų įsisavinimas. Ir aš dar patikslinsiu – tas lėšas įsisavina Jūsų partiečių uabai ir jūsų partiečių partnerių uabai (D3.13).

3 pavyzdys

Mokesčių sistema, kuri buvo per naktinę reformą padaryta valdant konservatoriams, na, iš tikrųjų, atvedė prie to, kad smulkus verslas, žmonės, kurie gyvena iš savo darbo, ką mes labai remiam, vėl nuėjo į pogrindį (E1.3).

4 pavyzdys

Na, iš tikrųjų, klausiant kolegų iš dešinės ir iš kairės [rankos mostu parodydamas į kolegas] atrodo, kad lyg tai ne jie keturis metus valdė Lietuvą <...> Premjeras kalba apie per didelį skurdą, na, bet per ketverius jo valdymo metus [žiūrėdamas į adresatą] skurdas padidėjo Lietuvoje. Nuo 18 iki 22 procentų Lietuvos gyventojų šiandien atsiduria arti skurdo ribos [žiūrėdamas į Butkevičių]. Ar Jūs galit atsakyti, kaip tai atsitiko [žiūrėdamas į Butkevičių ir rankos mostu jam adresuodamas klausimą] šalia Jūsų/Jums vadovaujant? [Adresatas šypsosi] Emigracija lygiai taip pat auga, bemaž 50 000 žmonių šiemet paliks Lietuvą. Mes kalbam apie keturis prarastus metus. Iš tikrųjų, gerbiamieji, nieko nebuvo padaryta [atsisukdamas į Daukšį], kad Lietuvos ekonomika augtų. Kad tos investicijos, apie kurias Daukšys kalba, kad jos ateitų į Lietuvą (E2.1).

Adresantas, kurdamas 2 pavyzdyje pateiktą pasakymą, teigia, kad adresatas netinkamai elgiasi su skiriamais pinigais. Pasak jo, minimos lėšos adresato ir su juo susijusių asmenų yra neteisėtai pasisavinamos. 3 pavyzdyje matyti adresanto siekis kritikuoti adresato, kuris kalbančiojo aiškiai įvardintas, praecities veiksmus – įvykdytą reformą. 4 pavyzdyje teigiama keli dalykai: 1) oponento valdymo metu skurdas Lietuvoje padidėjo; 2) oponentui vis dar esant valdžioje apie penktadalis Lietuvos gyventojų gyvena skurdžiai; 3) oponentui esant valdžioje didelis skaičius gyventojų emigruos. Taigi Lietuvos gyventojų skurdas ir emigracija, adresanto teigimu, yra politinio varžovo praecities veiksmų rezultatas. Be to, kurdamas šiame pavyzdyje aptariamą tekstą, adresantas aiškiai tiek verbališkai, tiek neverbališkai kreipiasi į adresatą. Verbalinį kreipimąsi nurodo pasakymas *ar Jūs galit atsakyti*, o neverbalinį – pasi-

sukimas kūnu ir į adresatą nukreiptas žvilgsnis. Visus adresatui nepalankius faktus adresantas pasako palaikydamas intensyvių akių kontaktą su adresatu, o tai tik sustiprina kaltinimo neveiksmingais, blogais praeities sprendimais įspūdį.

Tiek netinkamas elgesys su lėšomis, tiek įvykdyta reforma, davusi neigiamus rezultatus, tiek skurdo buvimas ir emigracija yra oponentų praeities veiksmų kritika. Minėta kritika politiniams varžovams yra išreikšta oponento siejimo su negatyviu aspektu pastrategė. Tokia pastrategė išskiriama ir kitų nemandagumo tyrėjų darbuose (pvz., Culpeper 1996, Garcia-Pastor 2008). Adresantas, kritikuodamas adresato veiksmus, siedamas juos su neigiamais dalykais, tarsi suvaržo jo laisvę nevaržomai veikti ir todėl tai priskiriama negatyviojo nemandagumo strategijai.

Pozityviojo nemandagumo strategijai priklausantys adresatą menkinantys šnekos aktai iš esmės skiriasi savo orientacija į adresato įvaizdį: negatyviojo nemandagumo strategijos pasakymai orientuoti į adresanto siekį sumenkinti adresato norą būti nepriklausomam, savarankiškam, o pozityviajam – orientuoti į adresanto siekį pakenkti adresato norui būti pripažintu, lygiaverčiu tam tikros grupės nariu:

5 pavyzdys

Aiškliai, jeigu būtų valdę konservatoriai toliau, tai būtų skurdas dar trigubai padidėjęs (E2.15).

6 pavyzdys

Man rodos, ne Jum sakyti, ta prasme, kokio dydžio ekonomikos yra Lenkija ir Didžioji Britanija (E2.21).

7 pavyzdys

Vieną kartą galbūt suprasite ir Jūs, ką mes kalbame (D3.10).

8 pavyzdys

Taip, Saulius Skvernelis taip ir neatsakė, nes pas juos yra kažkoks yra ten nesusipratimas partijoje, vieni prieš/už homoseksualių asmenų santuokas, kiti – lygtais prieš tas santuokas, tai Jūs vieną kartą atsakykit – jūs už homoseksualių asmenų santuokas, ar ne? (D3.5)

5–7 pavyzdžiai vaizduoja adresanto siekį išskirti adresatą iš valstybę valdančiųjų grupės kaip ypač tam darbui netinkantį dėl kompetencijos stokos, dėl kurios grėstų valstybės bankrotas. 5 pavyzdyje adresantas teigia, kad dėl adresato žinių stokos valstybėje būtų padidėjęs skurdas. 6 ir 7 pavyzdžiai rodo adresanto siekį atriboti adresatą nuo kompetentingų politikų, gebančių dalyvauti valstybės valdyme. Adresato atribojimas nuo valstybei tinkančių valdyti asmenų grupės suprantamas iš pasakymų *man rodos, ne jum sakyti* <...> ir *vieną kartą galbūt suprasite ir Jūs* <...>. Kitaip tariant, adresantas sukuria adresato įvaizdį menkinantį pasakymą taikydamas atribojimo pastrategę. Atribojimas nuo adresato kenkia pozityviajam jo įvaizdžiui, todėl laikomas pozityviuoju nemandagumu.

8 pavyzdys iliustruoja adresanto norą siekti perteikti nepalankumą adresatui neigiamai atsiliepiant apie jo politinės partijos nevieningumą, neturėjimą vieningos nuomonės minimu klausimu. Nėra lengva vienareikšmiškai pasakyti, kuriai nemandagumo pastrategėi galėtų būti priskirtinas aptariamas pasakymas: adresantas aiškiai išskiria adresatą kaip vengiantį atsakymų (*Skvernelis neatsakė, <...>, tai Jūs vieną kartą atsakykit*), užsimena apie kontraversišką temą ir, regis, siekia nesutarimo, konflikto su adresatu. Tiek adresato atribojimas, tiek konflikto, nesutarimo siekimas yra susiję su adresato pozityviojo įvaizdžio menkinimu.

9 ir 10 pavyzdžiais iliustruojama užuolankomis reiškiamo nemandagumo strategija:

9 pavyzdys

Mes šiandien pamatėm puikią/puikų pavyzdį diskusijų su visuomene [šypsodamasis, žiūrėdamas į Butkevičių], iš tikrųjų, kai buvo, na, turbūt, spjauta į veidą ir/ir/ir į Prezidentūrą [šypsodamasis] ir visai visuomenei (E2.20).

10 pavyzdys

Aš suprantu, kad Naglis yra pusdievis ir gali per dvi minutes suteikt laimę (E3.3).

9 ir 10 pavyzdžiuose pateiktiems pasakymams būdinga ironija, adresantas nėra nuoširdus. Tai matoma iš to, kad jis ironiškai pagiria adresatą: savo oponentą pašaipiai pavadina pusdieviu, o diskusijų nebuvimą su visuomene – puikiu pavyzdžiu. Adresanto nenuoširdumas, perkeltinės reikšmės, ironija, sarkazmas yra būdinga užuolankomis reiškiamam nemandagumui.

Vienintelis tiesiogiai reiškiamo nemandagumo pavyzdys yra 11, kur adresantas pakeltu tonu oponentus niekinamai pavadino vagimis.

11 pavyzdys

Vagys! (E1.4).

Tai, kad tiesioginio nemandagumo strategija pasitelkta tik vieną kartą, o dažniausiai politiniams varžovams kenkiama netiesiogiai menkinant jų įvaizdį, iliustruoja tiriamo konteksto specifika: debatų dalyviai siekia sustiprinti savo galią kitą menkindami taip, kad būtų išlaikytas paties adresanto autoritetas. Be to, debatuodami politikai dažniausiai didina savo galią oponento įvaizdžiui grėsmingą šnekos aktą atlikdami netiesiogiai – projektuodami jį varžovo pozityvųjį arba negatyvųjį varžovo įvaizdį. Tikėtina, kad politikai vengia tiesmukai menkinti savo oponentus todėl, kad tai kenkia pačių adresantų, kaip kompetentingų politikų, įvaizdžiui.

3.3. Propozicinis įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų turinys

Tai, kad adresantas kuria įvaizdžiui grėsmingą šnekos aktą, suprantama ne tik iš propozicinio šnekos akto, kuriuo siekiama pakenkti adresato įvaizdžiui, turinio, bet ir iš adresato reakcijos į tokį pasakymą: adresatas taip pat sukuria įvaizdžiui grėsmingą šnekos aktą, o kartais pastebimos ir neigiamos emocijos, pavyzdžiui, susierzinimas.

Sugrupavus įvaizdžiui grėsmingus šnekos aktus pagal jų propozicinį turinį išskirtos kelios grupės, pavaizduotos 1 lentelėje.

1 lentelė. Įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų pasiskirstymas pagal propozicinį turinį

Propozicinis įvaizdžiui grėsmingo šnekos akto turinys	Melas ir tiesos slėpimas	Neefektyvūs ir neteisingi praeities veiksmai	Kalbamo dalyko neišmanymas ir nusišnekėjimas	Apatija ir neveiklumas	Netinkamas diskurso elgesys ir nemokėjimas elgtis	Tiesioginiai kaltinimai ir įžeidimai
Apraiškų skaičius (pavartojimų skaičius (dalis procentais))	27 (30%)	23 (25%)	16 (17%)	11 (12%)	8 (9%)	6 (7%)
Iš viso	91 (100%)					

Kaip matyti iš 1 lentelės, dažniausiai – 27 kartus – įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų propoziciniu turiniu adresatai apibūdinti kaip meluoją arba slepią tiesą. Taip pat dažnai – 23 kartus – adresantai oponentų veiksmus pavadino neefektyviais ir neteisingais. 16 kartų debatų dalyviai oponentus menkino juos vaizduodami neišmanančiais kalbamo dalyko, 11 kartų kaltino apatija ir neveiklumu, 8 kartus buvo nurodoma į varžovų netinkamą elgesį debatų metu ir rečiausiai – 6 kartus – norėta sumenkinti varžovus juos tiesiogiai kaltinant, įžeidinėjant.

Kaip minėta, gausiausią įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų grupę sudarė oponentų vadinimas melagiais arba kaltinimai slepiant dalį tiesos. Tai matyti 12–15 pavyzdžiuose:

12 pavyzdys

Tai Jūs tiesą sakykit! (E2.7).

13 pavyzdys

Čia yra grynas populizmas ir nemeluokit (E3.6).

14 pavyzdys

Būtent tai yra Jūsų atsakomybė ir prašau nemeluot (E2.17).

15 pavyzdys

Jūs pasakot A, nepasakot B (E2.22).

12 pavyzdyje matyti, kad adresantas įsakmiai reikalauja oponento sakyti tiesą. Tai, kad pasakymas įsakmus, matyti iš pakelto balso tono ir iš liepiamosios nuosakos – *sakykit*. Iš to, kad debatų dalyviui liepiama sakyti tiesą, kiti debatų dalyviai ir taip pat visi žiūrovai supranta, kad šis ankstesniais savo pasisakymais per debatus kalbėjo netiesą, t. y. melavo. Meluojantis politikas laikomas nepatikimu, todėl adresantas tokiu pasakymu menkina adresato įvaizdį.

Panašiai ir 13 pavyzdyje adresantas aiškiai perduoda propozicinį pasakymo turinį – kad oponentas meluoja – adresato ankstesnį pasisakymą menkinamai pavadindamas populizmu, t. y. sakymu tik to, ką nori girdėti rinkėjai. Be to, kaip ir 12 pavyzdyje, adresantas vartoja liepiamąją nuosaką – *nemeluokit* – tokiu būdu teigdamas, kad oponentas meluoja. 14 pavyzdyje pateikto pasakymo propozicija yra tokia pati kaip jau aptartuose 12 ir 13 pavyzdžiuose, t. y. adresantas teigia adresatą meluojant, tačiau skiriasi pasakymo raiška. Adresantas ne liepia, o prašo oponentų nemeluoti. 15 pavyzdyje pateikto pasakymo autorius teigia, kad oponentas atskleidžia tik dalį tiesos. Adresanto pasakymas pateikiamas ne kaip, pavyzdžiui, liepimas, o konstatuojant, t. y. adresantas tvirtai teigia, jog oponentas nuslepia dalį tiesos. Tiesos slėpimas laikomas nepatikimo politiko savybe, todėl toks pasakymo turinys menkina adresato įvaizdį.

Kita įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų propozicinio turinio grupė – neefektyvūs, neteisingi politinių varžovų veiksmai – taip pat sudarė nemenką visų menkinančių pasakymų dalį – jų rasta 23:

16 pavyzdys

Zuokas, eem, garantuoja, kad šitas projektas duos naudą ir kad ta nauda bus pamatuota ir jinai žmones pasieks? Garantavo. Bet dabar, kada atgal žiūrim, mes matom, kad sprendimas buvo neteisingas, negeras ir neabejotinai korupcinis (E1.12).

16 pavyzdyje pateiktame tekste adresantas, aptardamas konkretų politiką, kurią įvardina ir kuris dalyvauja toje pačioje laidoje, sako, kad pastarojo praeities sprendimas buvo *neteisingas, negeras ir nea-*

bejotinais korupcinis. Minėto politiko priimtą sprendimą apibūdindamas neigiamą konotaciją turinčiais būdvardžiais adresantas siekia neigiamai paveikti jo įvaizdį, jį sumenkinti.

Panašūs pasakymai, kuriais nurodomi oponentų neteisingi, neefektyvūs veiksmai, pateikti 17 ir 18 pavyzdžiuose:

17 pavyzdys

Lietuvai nereikia Liberalų sąjūdžio [gestikuliacija rodomuoju pirštu], *jos lyderis Eligijus Masiusis paėmė šimto šešių tūkstančių eurų kyšį*. *Lietuvai nereikia Darbo partijos su jos juodąja buhalterija ir amžiniais korupciniais skandalais* [gestikuliacija rodomuoju pirštu, keliamas balso tonas]. *Lietuvai nereikia nei konservatorių, nei socdemų* [gestikuliacija pabrėžtinai mojuojant ranka] (E1.1).

18 pavyzdys

Konservatoriai neprisidėjo prie to, kad Lietuva taptų modernesne šalimi (E2.24).

17 pavyzdžiu adresantas įvardina konkrečias politines partijas, jų lyderius ir nurodo jų neigiamai vertinamus praeities veiksmus: kyšio ėmimą, neskaidrią apskaitą ir korupcinius skandalus. Minėtieji dalykai siejami su politikų nesąžiningumu, praeityje atliktais neskaidriais, neteisingais veiksmais ir menkina adresatų įvaizdį. 18 pavyzdys, panašiai kaip ir 16 ir 17, iliustruoja adresanto siekį neigiamai apibūdinti varžovų veiksmus. Adresantas pasakymą pateikia kaip konstatuojamąjį teiginį, kuriuo sako, kad konkreti politinė partija (ji įvardinta) nepriėmė palankių Lietuvai sprendimų. Pastebėtina, kad nors pasakyme minimos politinės partijos atstovai dalyvavo toje pačioje laidoje, konstatuotas, kaip manoma, objektyvus realybės faktas, nevartojant jokio kreipinio (pvz., *Jūs neprisidėjote*). Nepaisant neutralios pasakymo raiškos – deklaratyviojo teiginio – propozicinis turinys išliko toks pat – politinio oponento praeities veiksmus vaizduoti neigiamai ir taip menkinti jo, kaip kompetentingo politiko, įvaizdį.

Kita įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų propozicinio turinio grupė – kalbamo dalyko neišmanymas, nusišnekėjimas:

19 pavyzdys

Esmė tame, kad mes kalbam visiškai į pievas (E1.8).

20 pavyzdys

Vieną kartą galbūt suprasite ir Jūs, ką mes kalbame [žiūrėdamas į adresatą] (D3.10).

21 pavyzdys

Mieli kolegos, aš kaip suprantu, jūs visi esat senai buvę parduotuvėj ir nesat nuėję (E1.14).

19 pavyzdyje matomas pasakymas rodo, kad adresantas prieš tai skambėjusį oponento pasisakymą apibūdina frazeologizmu „kalbėti į pievas“, kuris reiškia – kalbėti niekus, nusišnekėti. Įdomu pastebėti, kad adresantas, nors kalbėjimu į pievas vadina varžovo anksčiau išsakytas mintis ir šį pasakymą adresuoja politiniam varžovui, pasirenka pirmąjį daugiskaitos asmenį – *mes*, o ne, pavyzdžiui, antrąjį daugiskaitos asmenį, t. y. nesako *jūs kalbate į pievas*. Nors pasirenkama įtraukiamoji įvardžio *mes* vartosena, pasakymo propozicinis turinys rodo, kad pats adresatas kalba visiškai ne į temą, nusišneka. Per politinius debatus viešai teigti adresatą nusišnekant reiškia jį menkinti, žeminti.

20 pavyzdys iliustruoja adresanto siekį sumenkinti adresato įvaizdį teigiant, kad galbūt adresatas ateityje supras kalbamo dalyko esmę, kurios dabar nėra pajėgus suvokti. Negalėjimas, nemokėjimas suprasti su Lietuvos politika susijusių problemų siejamas su politikų nekompetencija, o į nekompetentin-

gą politiką žiūrima neigiamai, nepalankiai. Taigi toks adresanto pasakymas savo propoziciniu turiniu – adresatas nesupranta keliamos problemos, neišmano kalbamo dalyko – kenkia adresato įvaizdžiui.

21 pavyzdys įdomus tuo, kad propozicinis turinys – adresatas seniai lankęsis parduotuvėje – tampa įvaizdį menkinantis šiame konkrečiame kontekste. Taip yra todėl, kad adresantas, kurdamas tokį propozicinį turinį, implicitiškai teigia, jog adresatas dėl nesilankymo parduotuvėse nežino, kokios aukštos ekologiškų produktų kainos. Šalies gyventojų problemų neišmanymas yra nekompetentingo politiko bruožas, todėl toks propozicinis turinys taip pat menkina adresato įvaizdį. Kaip ir anksčiau matytuose pavyzdžiuose, taip pat ir čia, prieš kurdamas politinio varžovo įvaizdį menkinantį pasakymą, adresantas į jį kreipiasi pagarbiu kreipiniu: *mieli kolegos*. Tokio, mandagiu laikomo kreipinio pasirinkimas rodo, kad adresantas, viena vertus, siekia išlaikyti savo kaip kompetentingo politiko įvaizdį, t. y. demonstruoja išmanymą, kaip reikia elgtis viešoje erdvėje, kita vertus, siekia sumenkinti oponento įvaizdį kurdamas politinį varžovą menkinantį šnekos aktą.

Kitą įvaizdį menkinančių šnekos aktų propozicinio turinio grupę sudaro tie pasakymai, kurių turinys susijęs su politikų nemokėjimu elgtis konkrečiame – TV debatų – kontekste:

22 pavyzdys

Aš atsiprašau, gerbiamas Landsbergi, kai aš kalbu, tai aš prašyčiau Jūsų patylėt, kaip Jūs kalbėjot, tada aš tylėjau. Gerai? Susitarkim, kad vienas kitą džentelmeniškai gerbsim [žiūrėdamas į adresatą] (E2.6).

23 pavyzdys

Palaukit, ne apie tai kalbu [rankos mostu rodydamas adresatui]. Nu nepertraukit, būkit jau/ jaunas ir toks nekantrus (E2.37).

24 pavyzdys

<...> nueiti į Koršunovo pastatytą spektaklį „Išvayrimas“. Ten pamatyti irgi, kas tai yra emigracija. Kai kam tai čia sukelia juoką, aš matau (D3.22).

Pasakymų, pateiktų 22 ir 23 pavyzdžiuose, propozicinis turinys nurodo į politinio varžovo netinkamą elgesį TV debatuose – oponento pertraukimą. Nors pasakymų turinys tas pats, jis išreikštas skirtingai – 22 pavyzdys rodo adresanto mandagų kreipimąsi į oponentą: vartojamas kreipinys *gerbiamas*, kreipiamasi pavarde, taip pat kreipiantis vartojama asmeninio įvardžio antroji daugiskaitos forma. Be to, adresantas oponento elgesio televizijos debatuose kritiką pateikia kaip prašymą – tai matyti iš veiksmažodžio *prašyčiau*. Tokia, prašymams būdinga raiška, ko gero, rodo adresanto siekį sušvelninti kritikos politiniam varžovo raišką, bet ne jos turinį. Kitokia raiška matoma 23 pavyzdyje – tas pats propozicinis turinys formuluojamas liepiamąja nuosaka: *palaukit, nepertraukit*, tuoj pat nurodant neigiamomis laikomas oponento savybes – jaunystę ir nekantrumą. Taigi tas pats propozicinis įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų turinys – netinkamas oponento elgesys TV debatuose – gali būti reiškiamas skirtingai: kaip prašymas ir kaip liepimas.

24 pavyzdyje matyti kita netinkamos elgsenos apraiška TV debatuose – juokas aptariant Lietuvai aktualias problemas. Šiuo atveju kalbėta apie emigracijos problemą ir adresantui paminėjus vieną spektaklį politinis varžovas ėmė juoktis, o į tokį jo elgesį adresanto ir buvo žodiškai sureaguota siekiant atkreipti debatų dalyvių ir žiūrovų dėmesį į profesionaliam politikui nederantį elgesį – juokimąsi iš rimtų temų ir taip siekta pakenkinti adresato įvaizdžiui.

Mažiausia įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų propozicinio turinio grupė – tiesioginiai kaltinimai, įžeidimai – pateikti 25–27 pavyzdžiuose:

25 pavyzdys

Vagys! (E1.4).

26 pavyzdys

Palaukit, nenutraukit, korumpuotas žurnaliste (E1.2).

27 pavyzdys

Dešimt sekundžių. Aiškiai, jeigu būtų valdę konservatoriai toliau, tai būtų skurdas dar trigubai padidėjęs (E2.15).

25 pavyzdyje adresantas pavadina oponentus vagimis, o 26 pasakymu kreipiamasi į debatų vedėją. Adresantas vartoja liepiamąją nuosaką: *palaukit, nenutraukit* ir vedėją apibūdina itin neigiamą reikšmę turinčiu būdvardžiu – *korumpuotas*. Nors adresantas kreipiasi ne į savo politinį varžovą, o į laidos vedėją, toks kalbinis jo elgesys, kuriuo tiesiogiai kaltinamas žurnalistas, atskleidžia adresanto siekį tiesiogiai įžeisti kitą asmenį.

27 pavyzdys rodo adresanto siekį paskutines dešimt kalbėjimui skirtų sekundžių išnaudoti politinio varžovo įvaizdžio menkinti. Tai adresantas pasiekia aiškiai įvardindamas oponentus ir sukurdamas tiesmuką pasakymą, kurio propozicinis turinys nurodo oponentų negebėjimą valdyti valstybę.

Taigi išanalizavus tiriamas laidas, išrinktus įvaizdžius grėsmingus šnekos aktus aptarus juos pagal jų propozicinį turinį paaiškėjo, kad dažniausiai politinių varžovų įvaizdis menkinamas teigiant, kad jie meluoja, slepia tiesą, ir nurodant netinkamai praeityje jų atliktus veiksmus. Truputį rečiau oponentai menkinami teigiant, kad jie neišmano kalbamo dalyko, nusišneka, o rečiau varžovams siekiama pakenkti nurodant į netinkamą jų elgesį per debatus ir kaltinant, įžeidinėjant tiesiogiai. Tai, kad dažniausiai oponentams siekiama pakenkti neigiamai kalbant apie jų blogai atliktus praeities veiksmus arba teigiant, kad jie meluoja, rodo, jog šie dalykai – blogai atlikti veiksmai praeityje ir melavimas – galbūt labiausiai nedera kompetentingam politikui. Taip pat politikai siekia didinti savo įtikinimo galią neigiamai atsiliepdami apie varžovų praeities veiksmus, tiesos nesakymą, nemokėjimą elgtis debatuose, apatiją. Politinių debatų tyrimas JAV atskleidė, jog siekiant sumenkinti oponentų įvaizdį ten gali būti neigiamai atsiliepiama ir apie varžovų šeimą, draugus (Garcia-Pastor, 2008). Tačiau atlikus čia pristatytą Lietuvos politinių TV debatų analizę paaiškėjo, kad politikai nė karto neigiamai neatsiliepė apie su asmeniniu oponentų gyvenimu susijusius dalykus.

4. Išvados

Atlikus tyrimą galima daryti tokias išvadas:

1. Politiniuose TV debatuose adresanto galios įtvirtinimo ir adresato įvaizdžio menkinimo procesas vyksta nuolat. Šiam procesui būdinga tai, kad adresantas didina savo interakcinę, įtikinamąją galią adresato įvaizdžio sąskaita – jį menkindamas. Adresatas, gavęs progą kalbėti, siekia atkurti sumenkintą savo įvaizdį ir įtvirtinti savo galią savo ruožtu sumenkindamas prieš tai pasisakiusįjį. Tokia kova dėl galios vadinama diskursyvine kova, o jos specifiškumui politiniuose debatuose nusakyti gali būti taikoma nulinės sumos lošimo metafora – tokia žaidimams būdinga situacija, kada vienas žaidėjas išlošia tiek, kiek kitas žaidėjas pralošia. Tai, kad Lietuvos politinių TV debatuose politikų galios įtvirtinimo procesas vyksta menkinant varžovų įvaizdį, jų įvaizdžio sąskaita, rodo, kad politikų galios ir įvaizdžio konstravimo procesas Lietuvoje yra toks pats, kaip ir tyrėjų aptartose kitose šalyse ir kultūrose.

2. Ištyrus įvaizdžiui grėsmingus šnekos aktus ir jų orientaciją į adresato įvaizdį paaiškėjo, kad dažniausiai taikoma negatyviojo nemandagumo strategija (52 %), kuriai priskirtini pasakymai, susiję su adresanto noru pakenkti negatyviajam adresato įvaizdžiui, t. y. pastarojo noru nepriklausomai veikti. Antra pagal dažnumą – pozityviojo nemandagumo strategija (35 %). Šiai strategijai priskirtini pasakymai susiję su adresanto noru pakenkti pozityviajam oponento įvaizdžiui, t. y. jo norui būti lygiaverčiu grupės nariu. Trečioji pagal populiarumą – užuolankomis reiškiamo nemandagumo strategija (12 %), jai priskirtini pasakymai yra nevienareikšmiai, ironiški. Tik kartą taikyta tiesioginio nemandagumo strategija ir nė karto nepasitelktas sulaikytasis nemandagumas. Tai rodo, kad debatų dalyviai savo galią siekia įtvirtinti menkindami kito įvaizdį taip, kad nepakenktų sau patiems – nepasirodytų pernelyg tiesmuki, neišmaną, kaip įprasta elgtis debatuose.
3. Įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų propozicinio turinio analizė atskleidė, kad dažniausiai politikai siekia sumenkinti oponentų įvaizdį teigdami, jog šie meluoja, yra nenuoširdūs. Su melu ir tiesos slėpimu siejamas propozicinis turinys sudarė 30 % visų įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų. Taip pat nemenką dalį, t. y. 25 % visų įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų, sudarė tokie pasakymai, kurių propozicinis turinys siejamas su neefektyviais, neteisingais adresato praeities veiksmais. Su kalbamo dalyko neišmanymu ir apatija, neveiklumu siejami pasakymai sudarė atitinkamai 17 % ir 12 % visų įvaizdžiui grėsmingų šnekos aktų. Mažiausią dalį sudarė tokie tekstai, kurių propozicinis turinys siejamas su oponentų nemokėjimu tinkamai elgtis politiniuose TV debatuose ir tiesioginiai kaltinimai jiems – tokių atvejų užfiksuota atitinkamai 9 % ir 7 %. Tai, kad politikai dažniausiai teigia varžovus meluojant, slepiant tiesą ir apibūdina jų praeities veiksmus kaip neefektyvius, o rečiau – kaltina arba nurodo netinkamą politinių oponentų elgesį debatuose, ko gero, gali būti siejama su tuo, kad kompetentingiems politikams svarbu viešumoje būti matomiems kaip priimantiems ir įgyvendinantiems tik teisingus sprendimus asmenims. Toks labiau su kompetencijų stoka siejamas propozicinis turinys rodo, kad politikai labiausiai linkę vienas kitą menkinti neigiamai apibūdinami savo varžovų profesionalumą, bendrąsias kompetencijas.

Išanalizavus tiriamąją medžiagą galima trumpai atsakyti į straipsnio pavadinime iškeltą klausimą taip: TV debatuose politikai didina savo galią oponento įvaizdžio sąskaita, o varžovai dažniausiai menkinami pozityviojo ir negatyviojo nemandagumo strategijoms priskirtiniais pasakymais, kurių propoziciniu turiniu perteikiama, kad oponentai meluoja, slepia tiesą arba teigiama juos blogai, neefektyviai veikus praeityje.

Literatūros sąrašas

- Allwood, J., M. Chindamo, E. Ahlsen. 2012. On identifying conflict related stances in political debates. Prieiga internetu <https://ieeexplore.ieee.org/document/6406346> (žiūrėta 2020-02-20).
- Ardila, G. 2018. Impoliteness as a rhetorical strategy in Spain's politics. *Journal of Pragmatics* 140, 160–170, <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2018.11.017>.
- Bortoluzzi, M., E. Semino. 2016. Face attack in Italian politics. Beppe Grillo's insulting epithets for other politicians. *Journal of Language Aggression and Conflict* 4, 178–201, <https://doi.org/10.1075/jlac.4.2.02bor>.
- Brown, P., S. C. Levinson. 1987. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge university press.
- Culpeper, J. 1996. Towards an anatomy of impoliteness. *Journal of Pragmatics* 25, 349–367, [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(95\)00014-3](https://doi.org/10.1016/0378-2166(95)00014-3).
- Culpeper, J. 2005. Impoliteness and entertainment in the television quiz show: the weakest link. *Journal of Politeness Research. Language, Behaviour, Culture* 1, 35–72.
- Culpeper, J. 2008. Reflections on Impoliteness, Relational Work and Power. *Impoliteness in Language*. D. Bousfield, M. Locher (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter. 17–43.

- Culpeper, J. 2010. Conventionalised impoliteness formulae. *Journal of Pragmatics* 42, 3232–3245, <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2010.05.007>.
- Culpeper, J. 2016. Impoliteness Strategies. *Interdisciplinary studies of Pragmatics, Culture and Society*. A. Capone, J. L. Mey (eds.). Basel: Springer International Publishing. 421–445.
- Culpeper, J., C. Hardaker. 2017. Impoliteness. *The Palgrave Handbook of Linguistic (Im)politeness*. J. Culpeper, M. Haugh, D. Kadar (eds.). London: Palgrave MacMillan UK. 199–224.
- Dobs, A. M., P. Blitvich. 2013. Impoliteness in polylogal interaction: accounting for face-threat witnesses' responses. *Journal of Pragmatics* 53, 112–130, <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2013.05.002>.
- Fromont, J. 2013. Paradoxes of Impoliteness in Vanity Fair, by W. M. Thackeray. *Aspects of Linguistic Impoliteness*. D. Jamet, M. Jobert (eds.). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. 122–133.
- Gabrėnaitė, E. 2017. Politinė retorika: vertybinės topikos dėmenys. *Žmogus kalbos erdvėje* 9, 73–85.
- Garcia, F. 2014. Impoliteness, pseudo-politeness, strategic politeness? On the nature of communicative behaviour in electoral debates. *Circulo de Linguistica Aplicada a la Comunicacion* 58, 60–89, https://doi.org/10.5209/rev_clac.2014.v58.45470.
- Garcia, F. 2016. Being impolite while pretending to be polite. The rupture of politeness conventions in electoral debates. *Circulo de Linguistica Aplicada a la Comunicacion* 67, 136–166, <https://doi.org/10.5209/clac.53481>.
- Garcia-Pastor, M. 2008. Political campaign debates as zero-sum games: impoliteness and power in candidate's exchanges. *Impoliteness in Language*. D. Bousfield, M. Locher (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter. 101–122.
- Goffman, E. 1982. *Interaction Ritual. Essays on Face – to – face Behavior*. New York: Pantheon Books.
- Grice, P. 1975. Logic and conversation. *Syntax and Semantics: Speech Acts*. P. Cole, J. Morgan (eds.). New York: Academic Press. 41–58.
- Haugh, M. 2013. Im/politeness, social practice and the participation order. *Journal of Pragmatics* 58, 52–72.
- Haugh, M. 2016. Impoliteness and taking offence in initial interactions. *Journal of Pragmatics* 86, 36–42, <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2015.05.018>.
- Ilie, C. 2004. Insulting as (un)parliamentary practice in the British and Swedish parliaments. A rhetorical approach. *Cross-Cultural Perspectives on Parliamentary Discourse* 10, 45–86.
- Jakimovienė, S. 2017. (Ne)mandagumo raiška nusikaltimų diskurse: įvardijimo aspektas. *Lietuvių kalba* 11, 1–22.
- Kerbrat-Orecchioni, C. Politeness, impoliteness, non-politeness, „polirudeness“. *Aspects of Linguistic Impoliteness*. D. Jamet, M. Jobert (eds.). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. 16–45.
- Kulikauskaitė, L., B. Ryvitytė. 2012. *Grice'o maksimų nepaisymas seriale Doktoras Housas. Bakalauro darbas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Locher, M., R. Watts. 2008. Relational work and impoliteness: negotiating norms of linguistic behaviour. *Impoliteness in Language*. D. Bousfield, M. Locher (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter. 78–99.
- Majola-Leblond, C. 2013. Who are they to talk to us like that? Narrative impoliteness and the reader. *Aspects of Linguistic Impoliteness*. D. Jamet, M. Jobert (eds.). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. 145–159.
- Mandon-Hunter, N. 2013. Offensive discourse in William Congreve's comedies. *Aspects of Linguistic Impoliteness*. D. Jamet, M. Jobert (eds.). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. 94 – 109.
- Martilla, T. 2013. *Political Discourse*. New York: Routledge.
- Navikaitė, K. 2011. *Lingvistinis nemandagumas interneto komentaruose. Magistro darbo tezės*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Pilliere, L. 2013. *Dr. House* and the language of offence. *Aspects of Linguistic Impoliteness*. D. Jamet, M. Jobert (eds.). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. 60–74.
- Spencer-Oatey, H. 2008. *Culturally Speaking. Culture, Communication and Politeness theory*. London: Continuum International Publishing Group.
- Venslauskaitė, G. 2010. Lošimų teorija: konfliktas ir bendradarbiavimas. *Problemos* 57. 89–93, <https://doi.org/10.15388/problemos.2000.57.6824>.
- Watts, R. J. 2005. Linguistic politeness research: quo vadis? *Politeness in Language. Studies in its History, Theory and Practice*. R. Watts, S. Ide, K. Ehlich (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter.

Internetinis šaltinis

Lietuvių kalbos žodynas. Prieiga internetu <http://www.lkz.lt/> (žiūrėta 2020-02-20)